

Halutaanko oikeudenmukaisuutta tasa-arvoa lisäämällä?

Heikki Ervasti

Kaikilla ei mene hyvin

Vuosikymmenten ajan Suomi on kuulunut maihin, joissa tuloerot ovat pienet. Suomalaisen hyvinvointivaltion keskeisimpiä periaatteita on ollut rakentaa yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta lisäämällä taloudellista tasa-arvoa ja turvaamalla kaikille yhteiskunnan jäsenille kohtuulliset elinolot. Toimeentuloturvajärjestelmän, verotuksen ja hyvinvointivaltion palvelujen avulla on vähennetty eriarvoisuutta merkittävästi.

Suomessakin eriarvoisuus on kuitenkin kasvanut. Erityisesti 1990-luvun jälkimainingeissa tuloerot kasvoivat huomattavasti. Tärkein syy tähän oli se, että sosiaaliturvaa heikennettiin, palveluita karsittiin ja verotusta muutettiin hyvätuloisia ja pääomatuloja nauttivia suosivaksi. Verrattuna muihin OECD-maihin eriarvoisuus kasvoi Suomessa huimaa vauhtia. Vaikka 2000-luvun puolelle siirryttäessä kasvu pysähtyi, erojen kasvu jätti silti jälkensä. Suhteellinen köyhyys on lähes kaksinkertaisella tasolla verrattuna 1990-luvun puolivälin tilanteeseen. Erityisesti lapsiköyhyys on kasvanut. Vaikka vähimmäisturvaetuuksia on välillä parannettu, on leikkauksia ja etuuksien saamisen ehtojen tiukennuksia jatkettu niin, että ne kohdistuvat voimakkaimmin juuri heikoimmassa asemassa oleviin. Työttömyystaso on pysytellyt pohjoismaisittain korkealla, ja pitkäaikaistyöttömien määrä on lisääntynyt. Samalla myös vähimmäisturvan varassa elävien ihmisten määrä on kasvanut. Viikoittain noin 20 000 suomalaista turvautuu leipäjonoihin. Ainakin taloudellisessa mielessä osa suomalaisista selvästikin syrjäytyy tavanomaisen arkielämän edellytyksistä.

Kaikilla ei siis suomessa mene hyvin. Hyvinvoivan enemmistön lisäksi yhteiskuntaamme kuuluu vähemmistö, joka ei ole päässyt mukaan tavanomaiseen elintasoon, elämän laatuun ja elämäntapaan, vaan on tavalla tai toisella syrjäytynyt. Yhä useammin myös väitetään¹, että eriarvoisuus polarisoi yhteiskuntaa yhä vahvemmin toisistaan eroaviin ryhmiin. On myös katsottu, että kasvava kuilu hyvä- ja huono-osaisten välillä on etäännyttänyt näitä ryhmiä myös kulttuurisesti ja sosiaalisesti. Hyvinvointisosiologi Juho Saari² esittää, että hyvä- ja huono-osaisten välillä vallitsee *sosiaalinen etäisyys*, jonka vuoksi hyväosaiset eivät kykene ymmärtämään vähäosaisten asemaa ja tilannetta. Pikemmin Saari³ haluaa kuvata

¹ Esim. Saari 2015; yhteenvedona ks. Small ym. 2010.

² Saari 2015.

³ Saari 2015, 95.

hyväosaisten suhtautumista *solidaarisuusvajeen* käsitteellä. Käsite viittaa hyväosaisten haluttomuuteen osallistua hyvinvointivaltion rahoitukseen sen uudelleenjako- ja tasausvaikutusten vuoksi.

Onko siis käymässä niin, että yhteiskunta jakautuu kahteen ryhmään, joista toinen nauttii kaikista hyvinvoinnin hedelmistä ja toinen puolestaan työnnetään syrjään? Onko suomalaisen hyvinvointivaltion perinteinen tavoite siitä, että kaikkien kansalaisten hyvinvointi turvataan, kadonnut tai muuttunut joksikin muuksi? Ovatko yhteiskuntamme hyväosaiset alkaneet suhtautua aiempaa kielteisemmin huono-osaisiin? Haen vastausta näihin kysymyksiin tarkastelemalla yhtäältä julkista keskustelua ja toisaalta väestötason mielipiteitä. Julkista keskustelua tarkastelen sanomalehtikirjoittelun perusteella. Tarkastelen, millä tavalla huono-osaisuudesta ja valtavirrasta syrjäytymisestä on keskusteltu Helsingin Sanomien uutisoinnissa vuosina 1990–2016. Tarkastelen erityisesti, kuinka syrjäytymisen luonnetta, syitä ja seurauksia on hahmotettu julkisessa keskustelussa. Analyysini osoittaa, että keskustelussa on tapahtunut käänne. Huono-osaisuus ja syrjäytyminen on alettu aiempaa vahvemmin nähdä yksilöllisten valintojen seurauksena. Taloudellisten olosuhteiden uhriksi joutumisen sijaan syrjäytymisen katsotaan aiempaa useammin aiheutuvan henkilökohtaisista ja jossain määrin myös moraalisisista ongelmista. Julkisessa keskustelussa on merkkejä erilaisten yhteiskunnallisten eliittien etääntymisestä huono-osaisien maailmasta, eli sosiaalisen etäisyyden kasvusta.

Sanomalehden sivuilta luettavissa oleva julkinen keskustelu ei kuitenkaan kerro tilanteesta koko totuutta. Koko väestöä edustavien mielipideaineistojen pohjalta voidaan nimittäin päätyä selvästi eri johtopäätöksiin. Mielipideaineistojen pohjalta ei ole löydettävissä jyrkkiä merkkejä väestön jakautumisesta. Sosiaalisen etäisyyden kasvussa ei ole kysymys siitä, että hyväosainen enemmistö ei enää hyväksyisi tuloerojen tasaamista. Oikeammin tilannetta voidaan luonnehtia siten, että pieni poliittiseen oikeistoon ja kaikkein hyväosaisimpiin kuuluva vähemmistö on aiempaa kriittisempi tuloerojen tasoittamista kohtaan.

Syrjäytymisdiskurssin muutos

Kuinka huono-osaisuudesta ja syrjäytymisestä puhutaan julkisuudessa? Kuinka huono-osaisuuden syyt ja seuraukset hahmotetaan? Näihin kysymyksiin vastatakseni analysoin laadullisesti Helsingin Sanomissa vuosina 1.1.1990–15.11.2016 julkaistuja kirjoituksia syrjäytymisestä. Pitäytyminen ainoastaan yhdessä sanomalehdessä on perusteltua siitä syystä, että HS:lla on jo levikkinsä puolesta ylivertainen asema maanlaajuisten sanomalehtien joukossa. Ainoastaan yhden sanomalehden tarkastelu varmasti rajoittaa esiin nousevien

näkökantojen kirjoja, mutta jo pinnallinen aineistoon perehtyminen osoitti, että lehdellä on ollut tapana nostaa esiin hyvinkin erilaisista lähtökohdista esitettyjä puheenvuoroja. Sen lisäksi, että lehti esittää omia kantojaan pääkirjoituksissaan, se nostaa esiin eri osapuolten keskustelussa esittämiä kantoja. Analyysin kohteeksi valitsin kaikki syrjäytymistä koskevat kirjoitukset pääkirjoitus-, kotimaa-, politiikka-, kaupunki- ja mielipideosastoilta. Kirjoitukset kerättiin HS:n arkistosta haulla syrjäyty*. Yhteensä analysoitaviksi kertyi 5833 kirjoitusta.

Syrjäytymisen analysoimisessa ensimmäinen ongelma on, että itse käsitettä on harvoin onnistuttu määrittelemään tarkasti, eikä aina ei ole täysin selvää, mitä käsitteellä tarkoitetaan. Nojaan analyysissäni brittiläisen sosiologi Ruth Levitaksen⁴ näkemykseen, että on olemassa kolme toisistaan poikkeavaa tapaa ymmärtää syrjäytyminen. Nämä kolme tapaa ovat tulonjakoon liittyvä syrjäytymiskeskustelu, palkkatyöhön liittyvä syrjäytymiskeskustelu ja moraalinen syrjäytymiskeskustelu. On syytä huomata, että eri keskusteluissa on kyse paitsi erilaisista puhetavoista myös eri tavoista ymmärtää syrjäytymistä ilmiönä. Ne myös edellyttävät toisistaan vahvasti poikkeavia keinoja syrjäytymisen vähentämiseen.

Tulonjakoon liittyvässä syrjäytymiskeskustelussa syrjäytyminen nähdään lähinnä tasa-arvoisen tulonjaon ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumattomuutena. Erityisesti riittämätön sosiaaliturva aiheuttaa sen, että huonoimmassa asemassa olevat yhteiskunnan jäsenet eivät pysy mukana yhteiskunnan kehityksessä, vaan syrjäytyvät. Palkkatyöhön liittyvässä syrjäytymiskeskustelussa sen sijaan katsotaan, että yhteiskunnan jäsenyys saavutetaan lähinnä palkkatyössä, ja palkkatyön ulkopuolelle jääminen on tärkein syrjäytymisen syy. Syrjäytymistä ehkäisee tehokkaimmin palkkatyön takaama toimeentulo. Moraalisessa syrjäytymiskeskustelussa ongelma nähdään lähinnä yksilön itsensä huonona moraalisena kiinnittymisenä yhteiskuntaan. Selvimpiä merkkejä tällaisesta ovat heittäytyminen yhteiskunnan tarjoaman turvan piiriin, haluttomuus itse ratkaista omia ongelmia ja haluttomuus osallistua työmarkkinoille.⁵

Levitaksen kolme ulottuvuutta ovat heijastuneet selvästi suomalaisessa keskustelussa, vaikka viimeksi mainittua moraalista keskustelua ei esitetä avoimesti ja suorasanaisesti editoidussa mediassa. Varsinkin tarkasteluajanjakson alussa lähes kaikissa HS:n uutisoimissa kannanotoissa syrjäytyminen nähtiin lähinnä taloudellisena puutteena, jonka yhä useammin aiheuttaa työttömyys. Kirjoituksia ja uutisointeja sosiaaliturvan riittämättömyydestä ja etenkin työttömien heikosta toimeentulosta esiintyy sekä tavallisten uutisten,

⁴ Levitas 2005.

⁵ Levitas 2005, 42–48; 60–73.

mielipidekirjoitusten että pääkirjoitusten joukossa. Esimerkiksi pääkirjoituksessa ”Työttömistä pidettävä huolta”⁶ peräänkuulutetaan aktiivista työvoiman kysyntää lisäävää työvoimapolitiikkaa työttömistä huolehtimiseksi. Samalla myös todetaan, että työllisyyspolitiikassa ”voimavaroja tuhlataan edelleen aivan liikaa kontrolliin ja sanktioihin liittyviin selvityksiin”. Myös pitkäaikaistyöttömien työllistämiselvöityttä ja osa-aikatyön lisäämistä työttömyyden vähentämiseksi puolustellaan pääkirjoituksissa⁷. Työttömyyteen liittyviä toimeentulovaikeuksia kuvaillaan vielä 1990-luvun loppupuolellakin esimerkiksi esittelemällä, kuinka ”lihaliemeen tehty nallepuuro on sippipäivän perusruokaa”⁸. Olennaista siis on, että kun syrjäytymisen syynä nähtiin toimeentulo-ongelmat, sen ratkaisuna pidettiin useimmiten toimeentulo-ongelmien ratkaisemista ensisijaisesti sosiaaliturvaa parantamalla.

Syrjäytymisproblematiikan käsitteellistä vaikeutta kuvaa myös se, että tuolloisen Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen (Stakes, sittemmin Terveystieteiden tutkimuskeskus ja THL) kyselytutkimuksessa vuonna 1993 joka viides suomalainen piti itseään syrjäytyneenä⁹. Kyselyn löydös viittaa siihen, että myös tavalliset kansalaiset samaistivat syrjäytymisen lähinnä toimeentulovaikeuksiin.

Kuitenkin jo 1990-luvun puolivälin jälkeen keskustelussa alkoi esiintyä uusia painotuksia. Tulonjakoon ja sosiaaliturvan riittämättömyyteen liittyvä diskurssi sai rinnalleen palkkatyön keskeistä merkitystä korostavia sävyjä. Huomio alkoi nyt kiinnittyä enemmän pitkäaikaistyöttömyyteen ja sen seurauksiin. Pelkona alettiin nähdä, että pitkäaikaistyöttömyyden myötä köyhyys muodostuu pitkäaikaiseksi ja jopa ylisukupolviseksi¹⁰. Huolta alettiin kantaa myös siitä, että palkkatyöhön osallistumisen normi heikkenee. Sitkeän pitkäaikaistyöttömyyden oloissa työssä käyvän aikuisen malli on yhä vieraampi kasvavalle joukolle nuoria¹¹. Pelko työhaluttomuuden kasvusta nousee esiin yhä useammin myös pääkirjoituksissa¹².

⁶ ”Työttömistä pidettävä huolta”, Helsingin Sanomat 5.1.1993.

⁷ ”Hallitus esittää työllisyyslakia muutettavaksi siten, että pitkäaikaistyötön menettäisi perustuslaillisen oikeuden työhön”, Helsingin Sanomat 21.11.1992; ”Osa-aikatyön lisääminen edistäisi työvoiman ja tuotantokapasiteetin joustavaa käyttöä”, Helsingin Sanomat 10.9.1993.

⁸ ”Uusi köyhälistö juo kuppiloissa kaljaa. Lihaliemeen tehty nallepuuro on sippipäivän perusruokaa”, Helsingin Sanomat 28.2.1997.

⁹ ”Joka viides tunsi itsensä syrjäytyneeksi”, Helsingin Sanomat 27.3.1996.

¹⁰ ”Köyhyys on syrjäytymistä”, Helsingin Sanomat 17.11.1995.

¹¹ ”Köyhyys on tullut kaupunkiin”, Helsingin Sanomat 17.11.1995.

¹² Esim. ”Aika ei hoida työttömyyttä”, Helsingin Sanomat 6.6.1998.

Selkeimmin keskustelun käänne näkyi, kun lakia kuntouttavasta työtoiminnasta alettiin valmistella 2000-luvun alkuvuosina. Lain ydinajatus on aktivoida ”työtoimintaan” henkilöitä, joiden työttömyys on jatkunut pitkään. Työtoiminta ei ole palkkatyötä, joten siitä maksetaan ainoastaan pieni kulukorvaus. Työtoiminnasta kieltäytymistä sanktioidaan sanktiona työttömyysturvan menettämällä ja toimeentulotuen pienentämällä. HS otti alusta lähtien maltillisesti, mutta kuitenkin myönteisesti, kantaa uuden lain puolesta. Pääkirjoituksessa¹³ todetaan, että eri puolilla Eurooppaa ollaan jo siirtymässä siihen, että pitkäaikainen sosiaaliturvan nauttiminen edellyttää vastikkeeksi osallistumista työllistämiseen. Työttömiin kohdistettavia velvoitteita, sanktioita ja kannustimia alettiin tuolloin suunnitella yleisemminkin.

Samoihin aikoihin myös keskustelu sosiaaliturvan ja erityisesti työttömyysturvan kannustavuudesta voimistui. Tuolloisen valtionvarainministerin Sauli Niinistön esitys, jonka mukaan ansiosidonnaista työttömyysturvaa porrastettaisiin alaspäin, herätti keskustelua¹⁴. Kannustavuuteen ja tuloloukkuihin liittyvä keskustelu onkin ollut vilkasta halki koko tarkasteluajanjakson. Se oli vahvaa jo 1990-luvulla, jolloin esiin nousi erityisesti Arja Alhon kannustinloukkutyöryhmän työskentely¹⁵, ja on jatkunut aina tuoreimpiin kannanottoihin perustulokokeilun oletetuista vaikutuksista kannustinloukkuihin¹⁶. Myös itse syrjäytymisen käsite alkoi muuttua. Käsitteellä ei enää viitattu pelkästään toimeentulovaikeuksiin, vaan hyvinkin erilaisiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten päihdeongelmiin, väkivaltaisuuteen, rikollisuuteen ja osaamattomuuteen¹⁷.

Onko sitten Levitaksen erottamasta moraalaisesta syrjäytymiskurssista löydettävissä merkkejä HS:n raportoimassa keskustelussa? Vastaus edellyttää hieman tulkintaa. Uutisoinnissa, pääkirjoituksissa ja jopa mielipidekirjoituksissa sävy on yleensä varsin

¹³”Vähän työhön totuttelua tuen ja turvan vastikkeeksi” Helsingin Sanomat 22.2.2000.

¹⁴ Esim. ”Porrastusta kannattaa tutkia”, Helsingin Sanomat 15.6.2000; ”Niinistö sohaisi muurahaispesää”, Helsingin Sanomat 3.8.2000; ”Niinistön ehdotukselle työttömyysturvasta viileä vastaanotto”, Helsingin Sanomat 11.8.2000; ”Päivärahojen porrastus leikkaisi kauan työttömänä olleiden turvaa”, Helsingin Sanomat 20.7.2001; ”Niinistö puuttuisi ansiosidonnaiseen”, Helsingin Sanomat 1.8.2002.

¹⁵ ”Loukkuryhmä jumissa”, Helsingin Sanomat 10.3.1996.

¹⁶ Esim. ”Perustulokokeilu on hyvä hanke”, Helsingin Sanomat 11.10.2015; ”70 prosenttia suomalaisista kannattaa perustuloa”, Helsingin Sanomat 29.9.2015;

”Vihdoin joku tekee jotain järkevää” – Suomen perustulokokeilu nousi otsikoihin maailmalla”, Helsingin Sanomat 7.12.2015.

¹⁷ ”Syrjäytyminen on suuri uhka”, Helsingin Sanomat 3.4.20 ”Haluavatko kaikki ehkäistä syrjäytymistä?”, Helsingin Sanomat 4.10.2004.

maltillinen. Sosiaaliturvan passivoivuudesta puhutaan, samoin keskustellaan siitä, kuinka työn vastaanottaminen ei kannata, mutta usein kuitenkin viitataan siihen, että vika on järjestelmässä pikemmin kuin yksilöiden moraalissa. Työttömien henkilökohtaista työmotivaatiota kuvaillaan kirjoituksissa useimmiten myönteisessä sävyssä. Voidaan pitää jossain määrin tulkinnanvaraisena, tarkoittaako esimerkiksi otsikko ”Perustulo innostaisi töihin”¹⁸ sitä, että työttömyyden pohjalla on yksilön innottomuus työntekoon. Joka tapauksessa varsin yleinen toteamus julkisuudessa on ollut juuri se, että työttömiä pitää kannustaa töihin. Olennaisimpana muutoksena voidaan pitää sitä, että nyt keskustelussa ei enää yleisesti katsota, että syrjäytyminen voitaisiin ratkaista vähentämällä toimeentulo-ongelmia. Pikemminkin katsotaan, että liian hyvä sosiaaliturva passivoi ja syrjäyttää huono-osaisia vielä voimakkaammin.

Esimerkkejä huomattavasti voimakkaammista ja suorasanaisemmista kommentteista voi löytää sellaisesta julkisesta keskustelusta, jota ei ole editoitu. Tällaisia ovat erityisesti internet-keskustelut ja television suorat lähetykset. Internet-keskustelujen luonteeseen kuuluu helposti särmikäs kannanottaminen puolesta ja vastaan. Erityisesti muutamat taloudellisen eliitin edustajien ja poliitikkojen köyhiä ja työttömiä vähättelevät lausunnot ja ylimielisesti neuvovat *richplaining*-tyyliset kommentoinnit vastaavat varsin selvästi Levitaksen kuvausta moraalista syrjäytymiskeskustelusta. Tätä kirjoittaessa eniten huomiota herättäneitä tällaisia julkisia esiintymisiä ovat olleet Sampo-konsernin hallituksen puheenjohtaja Björn Wahlroosin kommentit sosiaaliturvan ja verotuksen moraalittomuudesta ja vääryydestä¹⁹ sekä Kokoomuksen kansanedustaja Susanna Kosken suorassa televisiolähetyksessä esittämä väittäminen, että ”työtä ja toimeentuloa löytää, kun katsoo ikkunasta metsään”²⁰.

Mielipiteiden muutos ja pysyvyys

Entä näkyykö mahdollinen hyvä- ja huono-osaisten välinen sosiaalisen etäisyyden kasvu väestötason kyselytutkimusaineistossa? Tämän selvittämiseksi analysoin European Social Survey (ESS) -aineiston Suomen osuutta vuosilta 2002–2014²¹. Aineisto edustaa Suomen koko 15 vuotta täyttäneitä väestöä. Otoskoot vaihtelevat 1858 ja 2173 välillä, ja aineisto on kerätty kahden vuoden välein, joten mittausajankohtia on tarkasteluajanjaksolla ollut

¹⁸ ”Perustulo innostaisi töihin”, Helsingin Sanomat 17.1.2016.

¹⁹ Ks. finmane.fi/bjorn-wahlroos-mokat.

²⁰ <http://areena.yle.fi/1-3073438>.

²¹ European Social Survey 2016.

yhteensä seitsemän²². Selitettäväksi muuttujaksi valitsin tuloerojen tasoittamista koskevia mielipiteitä mittavan muuttujan. Vastaajille esitetyn väittämän sanatarkka muotoilu oli ”Valtiovallan pitäisi ryhtyä toimenpiteisiin tuloerojen vähentämiseksi”. Vaikka muuttuja ei siis mittaa suoraan sitä, kuinka huono-osaisiin suhtaudutaan, se kuitenkin kuvaa sitä, missä määrin tuloeroja pitäisi tasoittaa pienituloisten hyväksi, ja erityisesti kysymys mittaa juuri sitä, kuinka suuri ero hyvä- ja huono-osaisten välillä hyväksytään.

Kokonaisuutena tuloerojen pienentämistä koskevat asenteet ovat tarkasteluajanjakson aikana muuttuneet vain vähän. Selvä enemmistö suomalaisista on sitä mieltä, että tuloeroja on edelleen syytä tasoittaa pienituloisten hyväksi. Tämä ilmenee sekä kuvioon 1 että 2 vertailukohdaksi piirretyn koko väestön asenteiden kuvaajan pohjalta. Näin ajattelee yli 70 prosenttia suomalaisista. Ainoastaan vuonna 2004 tuloerojen vähentämisen kannatus jäi alle 70 prosentin.

Väestöryhmien välisten erojen kartoittamiseksi tarkastelin tuloerojen tasoittamista koskevien asenteiden vaihtelua sukupuolen, iän, koulutuksen, ammattiaseman, koetun tulotason, terveyden, sosiaalisten verkostojen laajuuden, koetun hyvinvoinnin ja puoluekannan mukaan. Ainoastaan puoluekannan ja koetun tulotason suhteen löytyi tilastollisesti merkitseviä eroja.²³

Suhtautuminen tuloerojen tasoittamiseen on selvästi ideologinen kysymys. Tämä ilmenee kuvioista 1, jossa kuvataan eri puolueita äänestäneiden vastaajien välisiä eroja. Selkein ero syntyy kokoomuksen äänestäjien ja muita puolueita kannattavien suomalaisten välille. Kokoomuslaiset suhtautuvat tuloerojen tasoittamiseen kielteisemmin kuin muiden puolueiden kannattajat. Eniten tuloerojen tasoittamista kannattavat vasemmistopuolueiden äänestäjät. Kokoomuksen kannattajien keskuudessa on havaittavissa myös selkeä muutos vuoden 2012 jälkeen. Tuloerojen tasoittamisen kannatus on heidän keskuudessaan pienentynyt selvästi. Muutosta voisi tulkita siten, että sosiaalinen etäisyys on kasvanut viimeisten vuosien aikana. On kuitenkin huomattava, että kysymys ei ole siitä, että suuri hyvinvoiva enemmistö olisi alkanut suhtautua kielteisemmin tasa-arvoa tavoittelevaan yhteiskuntapolitiikkaan.

²² Lisätietoja ja itse aineistot ovat saatavilla osoitteessa europeansocialsurvey.org.

²³ Tarkastelu suoritettiin logistisen regression avulla. Menetelmävalinta perustuu siihen, että selitettävä muuttuja on varsin vino, koska suuri enemmistö vastaa väitteeseen myönteisesti eli kannattaa tuloerojen tasoittamista. Logistisen regression avulla tarkasteltiin mainittujen muuttujien sekä mittausvuoden päävaikutuksia sekä kunkin muuttujan ja mittausvuoden välisiä yhdysvaikutuksia. Esitettävät erot puoluekannan ja koetun tulotason suhteen ovat tilastollisesti merkitseviä myös muilla taustamuuttujilla vakioituna. Myös ajalliset muutokset näiden muuttujien suhteen muutokset ovat tilastollisesti merkitseviä.

Kokoomuksen äänestäjiä on aineistossa vain noin 15 prosenttia, joten oikeutetumpaa on puhua pienehkön poliittista oikeistoa edustavan vähemmistön asenteiden muuttumisesta kielteisempään suuntaan. Eroa ei myöskään pidä liioitella sikäli, että kokoomuslaisistakin kuitenkin lähes puolet (49 prosenttia) kannattaa edelleen tuloerojen tasoittamista.

< Kuvio 1 tähän. >

Puoluekannan lisäksi eroja löytyi myös koetun tulotason suhteen. Koettu tulotaso on mitattu kysymällä vastaajilta, minkälaisiksi he katsovat kotitaloutensa tulot kyselyhetkellä. Vastausvaihtoehtoina haastatteluissa on tarjottu ”Nykyisillä tuloilla elää mukavasti”, ”Nykyisillä tuloilla tulee toimeen”, ”Nykyisillä tuloilla on vaikeuksia tulla toimeen” ja ”Nykyisillä tuloilla on hyvin vaikea tulla toimeen”. Koska mittari kuvaa nimenomaan kotitalouden selviytymistä, voidaan katsoa, että se mittaa jopa tehokkaammin hyvä- ja huono-osaisuutta kuin esimerkiksi kotitalouden palkka- ja muut tulot, jotka eivät huomioi eroja välttämättömissä kulutusmenoissa, eivätkä myöskään kotitalouksille mahdollisesti kertyneen varallisuuden vaikutusta. Tätä tarkastelua varten vastaajat jaettiin kahteen ryhmään siten, että ensimmäiseen ryhmään kuuluvat parhaimmaksi toimeentulonsa katsovat ja toiseen ryhmään kaikki muut vastaajat. Ensimmäiseen ryhmään kuuluu 23 prosenttia ja toiseen 77 prosenttia vastaajista.

Hyvin toimeentulevat eroavat muista vastaajista selvästi, kuten kuviosta 2 käy ilmi. Lisäksi kuviosta voidaan havaita, että hyväosaisimpien asenteet ovat kehittyneet kielteisempään suuntaan jatkuvasti vuodesta 2008 lähtien, joskin ne ovat edelleen myönteisempiä kuin vuoden 2004 aallonpohjassa. Jossain määrin siis hyvin toimeentulevien ryhmän asenteiden kehitys viittaa jälleen sosiaalisen etäisyyden kasvuun. Tulkinnan suhteen on kuitenkin huomattava samat varaukset, jotka edellä koskivat eri puolueiden kannattajien välisiä eroja. Kyse ei tässäkään tapauksessa ole siitä, että hyvinvoivan enemmistön asenteet olisivat kehittyneet nuiviksi, sillä vain vajaa neljännes väestöstä kuuluu taloutensa suhteen parhaiten menestyvään ryhmään, ja myös tästä ryhmästä selvä enemmistö (60 prosenttia) edelleen kannattaa tuloerojen tasoittamista.

< Kuvio 2 tähän. >

Saadut tulokset ovat osapuilleen linjassa aikaisempien asenne- ja mielipidetutkimusten kanssa. Tuloeroja vähentävällä politiikalla ja ylipäänsä hyvinvointivalttiolla on vankka

kannatus. Löydöksiäni tukevat lukuisat muut tutkimukset²⁴. Yhtäältä tämä perustuu siihen, että suurin osa ihmisistä jossain vaiheessa elämänsä hyötyy järjestelmästä. Toisaalta kyse on siitä, että erojen tasoittamista ja hyvinvoinnin takaamista kaikille pidetään edelleen tärkeänä väestön enemmistön keskuudessa. Oma etu ei ole ainoa, eikä välttämättä edes tärkein tekijä, joka saa kansalaiset kannattamaan tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa, vaan ihmisten suhtautumista ohjaavat myös ideologiset tekijät ja käsitys oikeudenmukaisuudesta. Sosiaalinen etäisyys ja varsinkin sen kasvu koskee vain pientä osaa väestöstä. Tarkasteluni osoittaa, että suurin osa väestöstä pitää varsin muuttumattomalla tavalla tärkeänä sitä, että tuloeroja tasoitetaan ja pyrkimykseksi omaksutaan nykyistä tasa-arvoisempi yhteiskunta.

Johtopäätökset

Perinteisesti suomalainen hyvinvointivaltio ja koko yhteiskunta on tavoitellut oikeudenmukaisuutta lisäämällä taloudellista tasa-arvoa ja pyrkimällä takaamaan myös kaikkein huono-osaisimmille kohtuulliset elinolot. Tämän luvun tavoitteena oli tarkastella, onko tämä lähtökohta alkanut murtua tai korvautua jollain muulla tavoitteella.

Tarkasteluni osoittaa, että syrjäytymiskurssi on muuttunut. Tulonjakoa korostavasta syrjäytymiskurssista on siirrytty kohti palkkatyötä korostavaa ja moralisoivaa diskurssia. Alun perin syrjäytymisellä tarkoitettiin melko selvärajaisesti toimeentulovaikeuksia. Huoli vähäosaisten toimeentulosta ja sosiaaliturvan niukkuudesta nousi esiin paljon voimakkaammin kuin uudemmassa keskustelussa. Uusimmassa keskustelussa nousee pikemmin esiin se, että huono-osaisten toimeentulosta huolehtiminen tuottaa enemmän ongelmia ja syrjäytymistä, kuin ratkaisee niitä. Hieman kärjistäen voidaan todeta, että aikaisemmin sosiaaliturvan kehittämistä pidettiin tärkeimpänä keinona syrjäytymisen torjumisessa, mutta nykyisin useissa puheenvuoroissa katsotaan, että sosiaaliturva passivoi ja syrjäyttää ihmisiä. On kuitenkin huomattava, että vaikka muutos on selvä, se ei kuitenkaan ole yhtä voimakas, kuin mitä Ruth Levitas on raportoinut Iso-Britanniassa tapahtuneen. Ainoastaan joissain eliitin edustajien puheissa esiintyy näin voimakkaita kantoja. On hyvin kyseenalaista, olisiko tällaista puhetta voitu pitää poliittisesti korrektina ja hyväksyttävänä vielä vuosikymmen sitten.

Hyväosaisten solidaarisuuden loppumista ja kapinaa on ennakoitu jo pitkään. Esimerkiksi hyvinvointivaltiotutkimuksen uranuurtaja Harold Wilensky²⁵ katsoi vielä uransa

²⁴ Esim. Ervasti ym. 2012.

²⁵ Wilensky 2002.

loppuvaiheessakin, että suurin uhka laajan hyvinvointipolitiikan toteutumiselle ja säilymiselle on juuri se, että hyväosaiset eivät enää suostu rahoittamaan järjestelmää. Edelleenkin tällaisesta kapinasta ei kuitenkaan ole nähtävissä selviä merkkejä empiirisissä tutkimuksissa. Väite laajamittaisesta sosiaalisen etäisyyden ja solidaarisuusvajeen kasvusta ei saa tukea tästä analyysistä. Kyselytutkimusaineistoni analyysi osoitti edellä selvästi, että suuri enemmistö suomalaisista katsoo edelleen, että taloudellista tasa-arvoa olisi syytä lisätä. Vaikka osa hyvin toimeentulevista ja poliittista oikeistoa edustavista väestöryhmistä on muuttunut aiempaa kriittisemmäksi tulonjakopolitiikkaa kohtaan, on kyse silti vain melko pienestä vähemmistöstä. Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että vaikka huono-osaisia ja syrjäytymistä koskevan keskustelun sävy on selvästi muuttunut viimeisten vuosikymmenten aikana, ei kyse kuitenkaan ole sellaisesta käännteestä, että se antaisi aihetta puhua perinteisen suomalaisen hyvinvointivaltion tavoitteiden hylkäämisestä. On kohtuullisen luontevaakin ajatella, että julkista keskustelua leimaavat enemmän eliittien kuin tavallisten ihmisten kannat. Selvä enemmistö suomalaisista katsoo edelleen, että oikeudenmukainen yhteiskunta edellyttää taloudellista tasa-arvoa.

Lähteet

Ervasti, Heikki, Jorgen Goul Andersen, Torben Fridberg ja Kristen Ringdal (toim.) (2012). *The Future of the welfare state. Social policy attitudes and social capital in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.

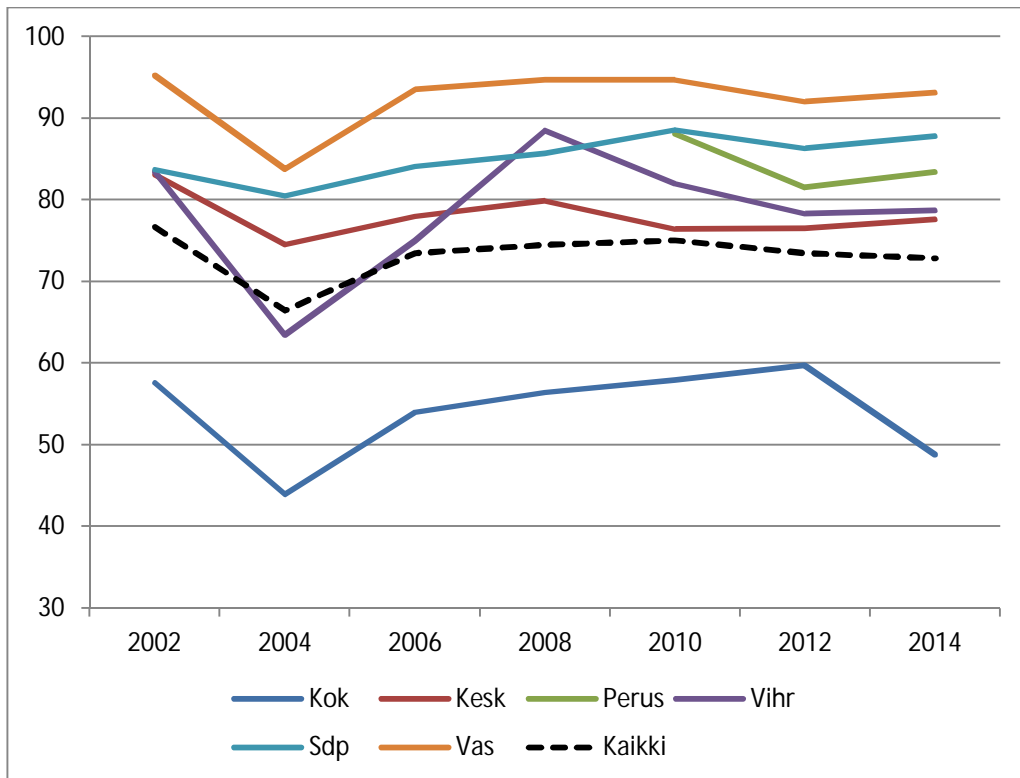
European Social Survey (2016): ESS-7 2014 Documentation Report. Edition 3.1. Bergen, European Social Survey Data Archive, NSD - Norwegian Centre for Research Data for ESS ERIC.

Levitas, Ruth (2005). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Houndmills: Palgrave Macmillan.

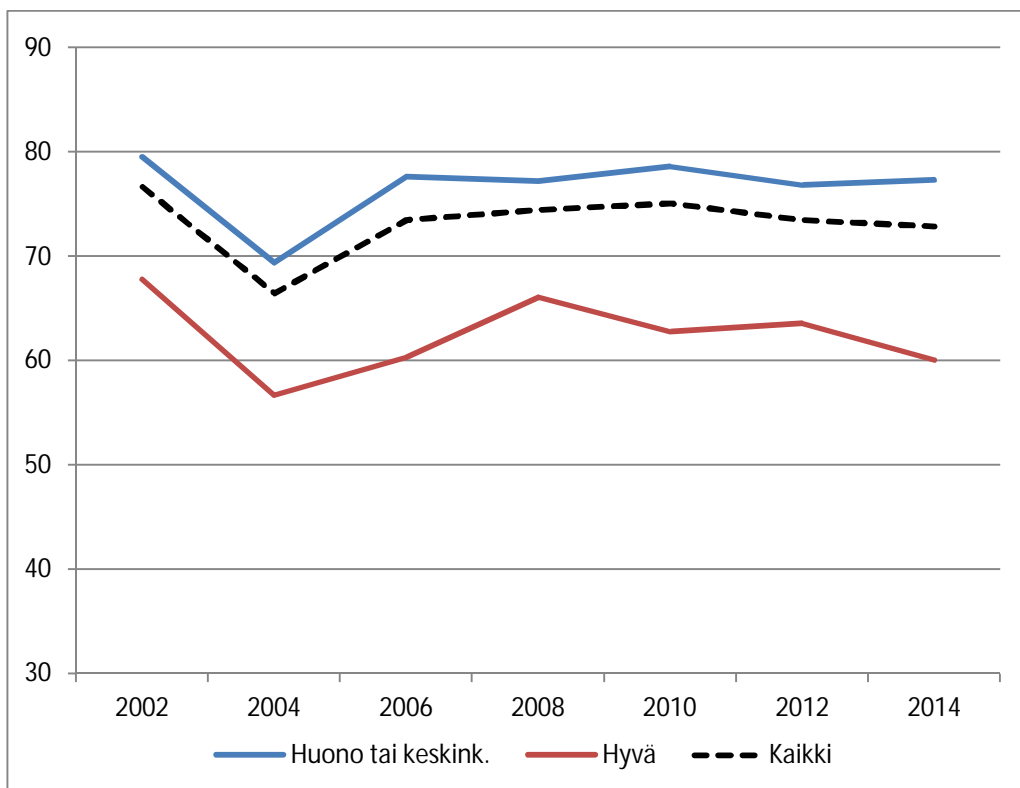
Saari, Juho (2015). *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.

Small, Mario Louis, David J. Harding ja Michele Lamont (2010). Reconsidering culture and poverty. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 629:1, 6-27.

Wilensky, Harold (2002). *Rich Democracies. Political economy, public policy, and performance*. Berkeley: University of California Press.

Kuvio 1. Suhtautuminen tuloerojen tasoittamiseen puoluekannan mukaan 2002-2014. Tuloerojen vähentämistä kannattavien prosenttiosuudet.

Kuvio 2. . Suhtautuminen tuloerojen tasoittamiseen koetun toimeentulon mukaan 2002-2014. Tuloerojen vähentämistä kannattavien prosenttiosuudet.